

‘माझं नातं सार्वभौम जीवनाशी’ – महेश एलकुंचवार

छायाचित्र : विवेक रानडे

दिलीप वि. चित्रे स्मृती
साहित्य जीवनगौरव पुरस्काराच्या
निमित्ताने **महेश एलकुंचवार**
यांचं व्हीडिओवर केलेलं भाषण.

नमस्कार,

महाराष्ट्र फाउंडेशनने यंदाचा जीवनगौरव पुरस्कार मला देऊ केलेला आहे. त्यासंबंधीची बातमी मला मुकुंद टाकसाळे यांनी जेव्हा परवा कळवली, तेव्हा मला फार बरं वाटलं आणि आनंदही झाला. याचं कारण असं की, माझ्या आधी जीवनगौरव पुरस्कार मिळवणारी जी लेखकमंडळी फाउंडेशनतर्फे आतापर्यंत गौरवान्वित झालेली आहेत, ती फार मोठी आहेत. अगदी तेंडुलकर, पु.ल. देशपांडे यांच्यापासून आपण सुरुवात केली अगदी पाडगावकरांपर्यंत, डहाके, अवचट ह्यांच्यापर्यंत, तर या सगळ्या लोकांच्या रांगेत आपल्याला कुणीतरी

बसवतं आहे, ही कल्पना फार समाधानाची असते. आणि त्याचा आनंद मला झालाच. कारण या पुरस्काराला महाराष्ट्रामध्ये एक मोठी प्रतिष्ठा आहे. आणि हा पुरस्कार देताना अत्यंत साक्षेपाने, विचारपूर्वक, माणसांचं एकूण कर्तृत्व पाहून दिलेला असतो अशी समजूत आहे. त्याच्यामुळे योग्य त्या माणसांना तो पुरस्कार दिला जाईल याची योग्य ती काळजी घेतली जाते, याची फार खात्री महाराष्ट्रात सगळ्यांना आहे. त्यामुळे या पुरस्काराचं मूल्य मोठं आहे. आणि तो माझ्याकडे आला याचा मला खरोखरच फार आनंद झाला. आणि हे बोलणं औपचारिक नाही, हे खरं आहे.

परंतु या अनुषंगानं मी आता जे काही बोलेल, ते कदाचित तुम्हाला अप्रस्तुत किंवा मी अयोग्य ठिकाणी बोलतो आहे, असं वाटण्याची शक्यता आहे. पण तरीही मी काही गोष्टी बोलतो. इतर लेखक मंडळींना जेव्हा असे पुरस्कार मिळतात, तेव्हा मला त्यांचं काम माहितीच असतं आणि मला आनंदच होतो. आणि खूप मोठं काम केलेली माणसं आपल्याकडे असतात. मला स्वतःला जेव्हा लेखक म्हणून काही पुरस्कार मिळतो, आतापर्यंत मिळालेले आहेत काही, तर तेव्हा मी स्वतःला नेहमी विचारतो की, मी लिहितो ही गोष्ट तर खरी आहे, पण मी लेखक आहे का? इतर लेखकांच्या लेखकपणाबद्दल मला खात्री असते, तशी मला माझ्या लेखकपणाबद्दल खात्री नाही. याचं कारण असं की, माझ्यावर एकूण शब्द, शब्द आणि लेखक यांचं नातं, लेखकाच्या जबाबदाऱ्या, शब्दामुळे त्याच्यावर आलेल्या जबाबदाऱ्या या सगळ्यांचे संस्कार जे झालेले आहेत ते फार खोलवर आहेत. आणि त्यांची सुरुवात माझ्या घरातच झालेली आहे. माझे वडील संस्कृतचे विद्वान होते. संस्कृत त्यांनी मला खूप शिकवलं - माझ्या वयाच्या चौथ्या वर्षापासून. त्यामुळे शब्द आणि मी यांचं जे नातं आहे आणि शब्दांची जी मागणी माझ्याकडून आहे, ती पूर्ण पाडण्याकरता मी कितपत तयारी केलेली आहे, त्या मागण्या पुऱ्या करताना मी कितपत पुरा पडलेलो आहे, असे प्रश्न माझे मलाच मी विचारतो आणि माझ्या लक्षात येतं की, आपण खूप अपुरे पडतो आहोत.

लेखकाचं आणि शब्दाचं नातं आधी लेखकाला जर कळलं तर मग पुढच्या गोष्टी सुरू होतात. पुढे त्याचा लेखनक्रम, जीवनक्रम, जे काही असेल ते, सुरू होतं. एक तर मला आयुष्यात लेखन हे 'करिअर' आहे किंवा लेखन ही 'कारकीर्द' आहे असं कधी वाटलंच नाही. अत्यंत जिद्दाळ्याच्या गोष्टीची 'कारकीर्द' होऊ शकत नाही. कारण तुम्हाला तिथून आनंदापलीकडे काहीच मिळवायचं नसतं. त्यामुळे लेखन ही माझ्यासाठी 'कारकीर्द' नव्हती. लेखन करताना आपण लेखक आहोत की नाही अशी शंका मला यावी याचं कारण 'शब्द म्हणजे काय' हे माझ्या वडिलांनी मला एकदा काही सूक्तं म्हणून दाखवली त्यातून कळलं. त्यांपैकी काही मी थोडंसं म्हणून दाखवतो. आजकाल झालं आहे काय की, तुम्ही संस्कृतमध्ये बोललात किंवा तुम्हाला संस्कृत येतं असं कळलं की, ताबडतोब तुम्ही एका विशिष्ट गटामध्ये ढकलले जाता. तुम्ही 'उजवे' आहात असं सांगितलं जातं. अगदी माझं गंगेवर प्रेम आहे, यमुना नदीची मिथकं मला आवडतात, मला थोडंफार संस्कृत येतं, एवढ्या एका कारणानं मी 'उजवा' ठरू शकतो. आणि हे या प्रकारचं ध्रुवीकरण महाराष्ट्रातच काय, पण भारतातच इतकं टोकाचं झालेलं आहे, की, कुठलीच बाजू न घेता सगळ्या चांगल्या गोष्टींबद्दल आपण आदर ठेवणं आता दिवसेंदिवस कठीण व्हायला लागलेलं आहे. तुम्हाला इथे बसावं लागतं, नाहीतर तिथे बसावं लागतं. अदरवाईज यू डोण्ट बिलॉग. तुम्हाला जागा नाही.

हा मुद्दा नंतर, परंतु शब्दांचं नातं सांगतो की, शब्द आपण मागूनच घेतलेले आहेत. 'वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता' आणि 'मनोमेवाचिप्रतिष्ठितम्'. 'माझ्या मनात तू शब्द होऊन, वाणी होऊन तुझी प्रतिष्ठापना होऊ दे'. ही झाल्यानंतर मग माझी जबाबदारी काय? मला शब्द मिळाले. 'वाचो विभान्ति निखिला'. चारही अंगांनी वाचा किंवा वाणी, 'निखिला विभान्ति' म्हणजे पूर्ण प्रकाशित झाली आहे माझ्यासाठी. आता जर एवढं मोठं दान माझ्या पदरात पडलेलं आहे; की, चारही अंगांनी विकसित झालेली, प्रकाशित झालेली वाणी जर माझ्या ओंजळीत पडलेली आहे, तर मग माझी जबाबदारी काय त्या वाणीबाबत? तर, 'अनेनाधितेनाहोरात्रान् संदधामि ऋतं वदिष्यामि, सत्यम् वदिष्यामि।' अहोरात्र डोळ्यात तेल घालून अत्यंत कठोरपणे या शब्दांची मी निगराणी करेन, यांचा गैरवापर करणार नाही. मी सत्यच बोलेन. 'ऋतं वदिष्यामि.' सत्यच बोलेन. ही मूळ प्रतिज्ञा असते लेखकाची. ही वैदिक काळातली आहे. औपनिषदिक. आणि ही प्रतिज्ञा तंतोतंत पाळायची तर लेखकाला फार शुद्ध असावं लागतं.

मी लेखक होणार हे मला माहिती नव्हतं. माझ्या आई-वडिलांनाही माहिती नव्हतं. परंतु हे मला त्यांनी शिकवलं आणि तेव्हापासून शब्दांचं जे महत्त्व आहे, शब्दांचं जे आपलं नातं आहे, त्याचा संस्कार कुठेतरी माझ्यावर झालेला होता आणि त्याच्यामुळे मी लिहितो. लिहावंसं वाटतं म्हणून मी लिहितो आहे. पण ही जी प्रतिज्ञा आहे, प्रतिज्ञा म्हणण्यापेक्षा मी हे जे वचन दिलेलं आहे शब्दांना, ते पार पाडण्यामध्ये मी कितपत यशस्वी झालो आहे याबद्दल मला नेहमी शंका येतात. आपण लोकानुरंजनाकरता शब्द उधळले का? आपण आपल्या स्वतःला काही मिळावं म्हणून शब्द उधळले का? आपल्याला आपल्याबद्दलचं काही गाऱ्हाणं सांगायचं आहे, आत्मकरुणा व्यक्त करायची आहे म्हणून शब्द उधळले का? आपल्यालाच सत्य सापडलंय, आपलंच बरोबर आहे असा हट्टी आव आणतोय का मी? इतरांचं हनन करण्यासाठी ते शब्द मी वापरतोय का? शब्द वापरताना मुळात माझे हेतू शुद्ध आहेत का? अशा विविध टप्प्यांवर, विविध पातळ्यांवर जेव्हा आपण स्वतःची तपासणी करू लागतो, तेव्हा लक्षात येतं की, आपण आपलाच पराभव खूप वेळा केलेला आहे. तेव्हा स्वतःला लेखक म्हणवून घेण्याची हिंमत नाही आहे माझी. माझा लेखक होण्याचा प्रयत्न चालला असेल कदाचित. मी लिहितो, सातत्याने लिहितो आहे मी, परंतु लेखकपणाचं जे एक अत्यंत व्रतस्थ असं जीवन जगावं लागतं आणि त्यासाठी ज्या गोष्टींशी आपल्याला कायम बांधिलकी ठेवावी लागते, त्या माझ्या आयुष्यात मी किती पाळू लागलो आहे, याचा अंदाज मी कायम घेत असतो. त्यामुळे मला जेव्हा असे मोठाले सन्मान मिळतात तेव्हा मला खरोखरच संकोचल्यासारखं होतं. उलट कधी कधी असं वाटतं की, इतकं छोटं काम केल्यानंतर आपल्या अवतीभवतीच्या लोकांचं समाधान होऊन ते आपला जीवनगौरव करतात किंवा इतरांचंही करतात. तर आपण जरा थांबून आपल्यासुद्धा लेखकांकडून काय मागण्या आहेत, हे सामान्य वाचकाने ठरवायला पाहिजे.

असं झालं आहे सध्या. हा थोडा वेगळा मुद्दा घेतो आहे मी, परंतु माझं आणि शब्दांचं नातं काय आहे आणि मला ते किती थोडं रसभर देखील इकडेतिकडे हलू देत नाही, हे कळलेलं आहे. आणि तिथे मी कायम अपुरा पडत गेलेलो आहे. त्याच्यामुळे मी लेखकपणाचा टिळा स्वतःला लावून घ्यायला जरा नाखूष असतो. परंतु लोक आपल्याला प्रेमाने काहीतरी देतात; आणि लोकांच्या प्रेमाचा सन्मानच

करावा. कारण प्रेम ही सहसा न मिळणारी गोष्ट आहे. ती मिळते आणि मी ती अत्यंत आदरपूर्वक, कृतज्ञतापूर्वक घेतो. परंतु म्हणून या वेळेला मला असं वाटलं की, या व्यासपीठावरून शब्द आणि लेखक यांचं नक्की नातं काय असतं आणि मग त्यांना त्याच्यातून त्यांची बाकीची नाती कशी लक्षात येतात याविषयी बोलावं. त्यांचं सामाजिक नातं काय शब्दांशी, त्यांचं राजकीय नातं शब्दांशी काय, आध्यात्मिक नातं काय, ही सगळी नाती त्याने तपासून पाहायला पाहिजेत. आणि समाजानेही तपासून पाहायला पाहिजेत असं मला वाटतं.

हा मुद्दा मोठ्या विस्ताराने बोलण्यासारखा आहे, पण मी ते सांगतो. एका वेगळ्या मुद्द्यावर येतो आता. मी आता बोललो की, मी जरा संस्कृत बोललो की, अतिशय कडव्या ध्रुवीकरणामुळे मी एकदम 'उजवा' ठरतो, किंवा दुसऱ्या कुठल्या तरी कारणाने एकदम डावा ठरतो. मला हे कधी कळत नाही. याचं कारण असं की, मी कुठलाही आदर्शवाद, आयडिऑलॉजी जीवनधर्म म्हणून कधी स्वीकारलेली नाही. या माझ्या विधानात तुच्छता नाही बरं, अजिबात तुच्छता नाही. निरनिराळ्या आयडिऑलॉजीज् असतात. आदर्शवाद असतात. त्या अत्यंत सद्हेतूने, विचारपूर्वक जन्मलेल्या असतात. सद्हेतूने निर्माण केलेल्या असतात. त्याच्यात जगाचं भलं व्हावं असंही लोकांना वाटत असतं. परंतु हळूहळू आपल्या असं लक्षात यायला लागतं की, त्या अपुऱ्या पडत आहेत. या विचारसरणीमुळे काही तात्कालिक प्रश्न सुटतात. काही काळापुरते सुटतात. ते जातात. नवीन प्रश्न येतात. आणि तोपर्यंत त्या विचारसरणीला हळूहळू एक बंदिस्तपणा येऊ शकतो. जे धर्माचं झालेलं आहे, तेच आपल्याकडे विचारसरणीचं झालेलं आहे. दरवेळेला एखादा नवीन विचार आला की, असं वाटतं की, हां, आता मानवजातीच्या कल्याणाची गोष्ट आपल्याला सापडली. पण तसं होत नाही. याचं कारण असं की, या विचारसरणीसुद्धा इन्स्टिट्यूशनलाइझ होतात. त्यांची पीठं बनतात. आणि त्या पीठांचे जे कुणी अधिकारी असतात आणि त्यांचे जे कुणी अनुयायी असतात, ते तितकेच कडवे होतात, जितके कुठल्या धर्माचे होतात. 'ते' आणि 'आपण' असा विचार होऊ लागतो. एकात्मतेसाठी प्रयत्न करणारेच हळूहळू नकळत विभाजन करतात. मग तुम्हाला त्या अनुयायांमध्ये बसावं लागतं किंवा मग तुम्हाला दुसरी कुठली विचारसरणी बरी वाटत असेल तिथे बसावं लागतं. खरं तर हल्ली सोयीची विचारसरणी कुठली आहे ते पाहूनच लोक तिथे जातात – लेखकसुद्धा. मला स्वतःला कुठलीही विचारसरणी जवळ करावीशी वाटली नाही. याचं कारण त्या मला अत्यंत आदरणीय वाटल्या, त्यांची जगाचं कल्याण करण्याची प्रतिज्ञा मला माहिती असली, तरीसुद्धा मला त्या कायम अपुऱ्या वाटलेल्या आहेत. काही काळ दे ब्रिंग रिड्रेस टू पीपल, काही काळ त्या सुखाचा आभास निर्माण करतात. काही काळ काही सुखं दाखवतात. सुधारणाही होतात. महाराष्ट्रातली आपल्याकडची जी रिफॉर्मेशनची चळवळ आहे, त्याचे परिणाम दिसतातच आपल्याला. त्यामुळे मला तिच्याबद्दल पूर्ण आदर आहे. परंतु म्हणून मी एखाद्या विचारसरणीशी स्वतःला घट्ट बांधून घेईन ही शक्यताच मला दिसत नाही. त्या बाबतीत मी एकांडा आहे. कारण मला कळपात राहणं शक्य नाही. कारण त्याच्यात राहिलं तर त्याचे सर्व नियम पाळावे लागतात. आणि ते दरवेळेला बरोबरच असतात असं नाही. पुष्कळदा असं होतं की, या विचारसरणींमध्ये साचलेपण येतं. त्या पुढे सरकत नाहीत, त्यांच्यात काळानुरूप बदल होत नाहीत. पण हट्टाग्रह कायम राहतात. आणि ते इतके टोकाचे असतात की, कधी कधी दोन मित्र एकमेकांना

समजून घेऊ शकत नाहीत. अंतरं कमी होण्याऐवजी वाढू लागतात. तेव्हा माझ्यासारख्या माणसाची फार पंचाईत होते. माझी एक अतिशय जवळची समाजवादी मैत्रीण आहे. व्यक्ती म्हणून आमच्यामधला स्नेह खूप खोल आणि अगदी चांगला आहे. परंतु काही मुद्द्यांच्या वेळेला तिची पहिली प्रतिक्रिया असते, की 'तो 'हिंदू' आहे फार.' हे मी दोनतीन वेळा ऐकून घेतल्यानंतर 'मी हिंदू आहे फार' म्हणजे नक्की काय असा प्रश्न पडला. म्हणजे मी जन्मलेला हिंदूच आहे, पण तसा आहे म्हणून त्याचा मी कधी बडिवार केला नाही, आणि 'नाही म्हणून' ते नाकारण्याची गरज नाही.

पण हिंदूंची सुद्धा एक ज्ञानपरंपरा होती. ज्ञानपरंपरेला धर्म नसतो. ज्ञानपरंपरेला देव नसतो. तिला काहीच चिकटत नाही. ज्ञानपरंपरा हे निखळ सुंदर, तेवतं काम असतं मानवसमूहाचं. आणि ती जेवढी मला प्रिय आहे, तेवढीच मला पाश्चात्य ज्ञानपरंपराही प्रिय आहे. तेव्हा निव्वळ मला ही सुद्धा ज्ञानपरंपरा प्रिय आहे, एवढ्याने जर मी 'हिंदू', 'उजवा' होत असेन, तर मला असं वाटतं की, आपल्या स्वतःच्या विचार करण्यावर आपण फार मोठ्या मर्यादा आणून टाकतो. अशी मर्यादा मला स्वतःवर घालून घ्यायची नाही आहे.

एक लक्षात घ्या; शतकानुशतकं निरनिराळ्या विचारसरणी निर्माण झाल्या. सगळ्यांचे हेतू अत्यंत उदात्त आणि चांगले होते. परंतु तरीही मानवजातीचं कुठलंही दुःख दूर झालेलं नाही. याचं कारण असं, या सगळ्यांच्या मर्यादा आहेत. अत्यंत कृतज्ञ भाव ठेवून सुद्धा हे कबूल करावं लागेल की, या सगळ्यांच्या मर्यादा असतात. आणि त्या मर्यादांचे जेव्हा शृंखला बनतात तेव्हा आपली मनं कोती, अनुदार होतात. आपली मनं शुद्ध असली तर कुठल्याही आदर्शवादाची गरजच काय? तेव्हा लेखकाने आपलं मन जास्तीत जास्त शुद्ध ठेवावं. सगळ्यांनीच आपापलं मन आधी शुद्ध करावं. समाज मग आपोआपच आदर्श होईल.

तेव्हा या सर्वच विचारसरणी ज्या एका अनादि-अनंत छत्राखाली येतात, त्या छत्राशी मी माझं नातं जोडण्याचा प्रयत्न करतो. आणि ते छत्र म्हणजे जीवन. सार्वभौम जीवन. आता झालं आहे काय की, तुम्हाला अवतीभवतीचे प्रश्न दिसत नाहीत का, ज्वलंत प्रश्न दिसत नाहीत का, त्याच्याबद्दल तुम्ही लिहिलं पाहिजे असा हट्टच धरलेला असतो लोकांनी. ते जर तुम्ही केलं नाही, तर तुम्ही लेखक नाही. अमुक केलं नाही, तर तुम्ही लेखक नाही. तुम्ही काय केलं पाहिजे आणि काय केलं नाही पाहिजे, हे लेखकांपेक्षा लोकांनीच ठरवूनच टाकलेलं आहे. तर ज्वलंत प्रश्नांना लेखकांनी भिडलं पाहिजे, अवतीभवतीचं वास्तव दाखवलं पाहिजे ही गोष्ट खरीच आहे, पण त्याच वेळी लेखकावर एक बंधन आपण घालतो आहोत ह्याचं भान असावं. एरवी लेखक आपण एक व्यक्ती म्हणून त्यांना, प्रश्नांना भिडत असतोच. आपल्यामध्ये किती सच्चेपणा आहे, किती इन्टेग्रिटी आहे, त्याच्याप्रमाणे आपण त्यांच्याशी मुकाबला पण करत असतो. परंतु माझं लेखनाचं एक सत्य, लेखनाचं एक जग आहे. ते स्वायत्त आहे. ते त्या सार्वभौम जीवनाशी बांधील आहे. आणि ते थोडंसं वेगळं असू शकतं. तुम्हाला ऐकू येतात तेच ड्रम्स मला ऐकू येतील असं म्हणण्याचं काहीच कारण नाही. पण इथं असहिष्णुतेचा अगदी कडेलोट होतो. म्हणून मला फार दुःख होतं.

एक लक्षात घ्या की, आपण महाभारताकडे जाऊ. महाभारतातलं युद्ध हा एक ज्वलंत प्रश्न होता. सखे चालतभाऊ एकमेकांशी भांडत आहेत. केवढं मोठं युद्ध. त्याच्याबद्दल त्या काळाचा

ज्वलंत प्रश्न म्हणून व्यासांनी लिहिलं. पण ते हे लिहीत असताना, युद्ध चालू असताना बाजूच्या एका पडक्या मंदिरामधल्या एका घंटेमध्ये एक चिमणी आपल्या बाळासाठी एक घटक बांधत होती, हे सुद्धा व्यास न विसरता लिहितात. ही घटना तितकीच मोठी आहे, जेवढं महाभारताचं युद्ध आहे, तेवढीच. तेव्हा लेखकाला जीवनाचं संपूर्ण सामग्र्य, जीवनाची संपूर्ण समग्रता आपल्याला कळली पाहिजे, आपल्या आवाक्यात आली पाहिजे, अशी इच्छा तरी लेखकाने बाळगावी. आणि ती डागाळू नये म्हणूनच कोणत्यातरी एका आयडिऑलॉजीचा वसा घेणं तसं धोक्याचं आहे. मध्यंतरी माझी एक डाव्या विचारसरणीची मैत्रीण भेटली. आता ती सुद्धा माझ्या वयाची, तिशीच्या घरातली आहे. कसं काय चाललं आहे असं तिला विचारल्यावर ती म्हणाली, 'सगळं झालं असेल, जग बदललं असेल, पण मी माझी मतं नाही बदलली.' मी म्हटलं, 'साठ वर्षांत स्वतःची मतं बदललीच नाहीस तू? मुख्य म्हणजे साम्यवादातच किती तन्हा आणि किती प्रकार जगभर निर्माण झाले. त्याच्याबद्दलचा भ्रमनिरासही झाला. पण साठ वर्षांत एकदाही तुला तुझं मत बदलावंसं सोड, पण तपासून पाहावंसं वाटलं नाही. म्हणजे हे तुझं थांबणं आहे, का त्या मतप्रणालीचा, विचारप्रणालीचा दोष आहे, हे तुला तपासून पाहावंसं वाटत नाही?' बरं, तुम्हाला रिझल्ट्स दिसत आहेत. दिसतंय तुम्हाला की, आपण कुठे गेलो आणि आपल्या हाती काय आलं.

त्यामुळे मी असं हे स्वीकारणार नाही. विशेषतः, लेखक म्हणून. माझा स्वायत्तपणा लहान असेल, माझा जीव लहान आहे. मी कितीही म्हणालो की, सगळं जीवन आपल्या आवाक्यात यावं, तरी तेवढा माझा आवाका नाही हे मला माहिती आहे. पण असं वाटण्याचं माझं स्वातंत्र्य मला ठेवता आलं पाहिजे. ते स्वातंत्र्य माझं मी ठेवणार, तो माझा हक्क आहे. मग तुम्ही मला 'उजवा' ठरवा, 'डावा' ठरवा, वाईट लेखक म्हणा, चांगला लेखक म्हणा, प्रतिगामी-पुरोगामी, काहीही. त्याने मला फारसा फरक पडत नाही. कारण मुळात लेखनाची 'कारकीर्द' हीच माझ्या डोक्यात कधी नव्हती.

तेव्हा विचारसरणीचा आग्रह सामाजिक कार्य करताना उपयोगी पडत असेल, परंतु कलावंतांचं नातं या सगळ्याच्या पलीकडे जाऊन एका समग्रतेशी असतं. आणि त्या समग्रतेच्या नात्याचा शोध घेताना तो लेखक किती प्रामाणिक राहिला आहे, आणि किती शक्तीने त्याला भिडला आहे, हे पाहणं जास्त महत्वाचं आहे. रशियामध्ये जेव्हा कम्युनिझम होता, तेव्हा त्या प्रकारचं वाङ्मय लिहिणाऱ्या माणसांचं फार कौतुक होतं. अमेरिकेमध्ये कॅपिटॅलिस्ट पद्धतीबाबत हेच म्हणता येईल. या गोष्टी अत्यंत तात्कालिकच म्हटल्या पाहिजेत. या गोष्टींनी जर आपली जीवनदृष्टी झाकोळली जाणार असेल तर, इतरांचं मला माहिती नाही, पण लेखकाने जरा सावधपणाने विचार करायला पाहिजे की, मी कुठल्या कुठल्या गोष्टींना माझ्या जीवनावर, विचारांवर आक्रमण करू देणार? मी अमुक हे पाळलं नाही, तर 'आय व्हेण्ट बिलॉग' असं हल्ली फार झालंय. या समुदायात नाही, त्या समुदायात नाही, त्या समुदायात नाही, मला कुठेही जागा नाही. हरकत नाही. मी एकटाच राहीन. तर तेवढी किंमत द्यायची तयारी पाहिजे लेखकाची.

आणि खरं म्हणजे एकटं राहणं फारच सुखाचं असतं, जर आपल्याला काही कारकीर्द किंवा काही करिअर करायची नसेल. सध्या करिअर हा शब्द फार झालेला आहे. करिअर म्हणजे काय, तर प्रसिद्धी, पैसे आणि त्या अनुषंगाने येणाऱ्या गोष्टी वगैरे. हा विषयच डोक्यात नसला आणि

आपल्याला माझं नातं शब्दांशी काय, माझं नातं माझ्या विषयाशी काय, माझा विषय काय, एकदम मूल्यनिर्णयात्मक होण्याऐवजी आपण समग्रतेचा विचार करतो का, याविषयी जर कल्पना स्वच्छ असल्या, तर लोक आपल्याला 'डावा' म्हणतात, की लोक आपल्याला 'उजवा' म्हणतात, चांगला म्हणतात, वाईट म्हणतात, या गोष्टींनी काही परिणाम होण्याचं कारण नसतं.

याच्यावर परत एक आक्षेप होऊ शकतो की, तुम्हाला सगळ्या गोष्टींपासून पळ काढायचा असतो. तुम्हाला कुठल्याही गोष्टींचा सामना करायचा नसतो. हा आरोप फारसा खोटा आहे असंही नाही. हे कवच अंगावर घेऊन माणसं पुष्कळदा स्वतःचा बचाव करतात, हे बघतो मी. परंतु मग त्याची परीक्षा अशी आहे की, व्यक्ती म्हणून तुमच्या व्यक्तिजीवनामध्ये तुम्ही जेव्हा निरनिराळ्या प्रश्नांना भिडता, त्या वेळेला तुम्ही काय भूमिका घेता, यावरून तुमचं जगणं खरं-खोटं हे आपल्याला कळू शकतं. पण जेव्हा लिखाणाशी आपला संबंध येतो, किंवा एखाद्या लेखकाच्या लेखनाबद्दल आपण विचार करू शकतो, तेव्हा त्याची भूमिका काय हे सुद्धा समजून घेणं आवश्यक आहे. मी आता कठोरपणे बोलायचं तर असं म्हणतो की, आपण अशा भूमिका समजून घ्यायला लागलो, तपासू लागलो की, लक्षात येतं की, अनेकांच्या भूमिका स्वच्छच नसतात त्यांच्याशी किंवा असतात त्या तकलादू असतात.

लेखनाची 'कारकीर्द' करावीशी वाटते, असं वाटणं ही भूमिका कशी असू शकते कुणाची, हे मला कळू शकत नाही. इथे माझा टीकेचा उद्देश नाही, अधिक्षेप करण्याचा उद्देश नाही. पण मी लेखनाची 'कारकीर्द' केली आहे आणि तुम्ही त्याची नोंद घ्या अशी अपेक्षा करणं ही, लेखकाला काय किंवा कुठल्याही कलावंताला, भ्रष्ट करणारी गोष्ट आहे असं मला फार वाटतं.

तेव्हा मी जे बोललो आहे, ते कितपत सुसंगत आहे मला माहिती नाही. परंतु मला तरी बोलायला इतकं चांगलं व्यासपीठ कुठे मिळणार? कारण हा जबाबदार माणसांनी आयोजित केलेला कार्यक्रम असतो. जबाबदार माणसांनी माणसं निवडलेली असतात. आणि कार्यक्रम जबाबदार माणसंच पाहतात, ऐकतात. त्याच्यामुळे मी आज बोलायचं ठरवलं होतं. माझं सगळं म्हणणं बरोबर असेल असं नाही. त्याच्यात खूप त्रुटी असतील किंवा ते संपूर्णपणे चुकलेलं सुद्धा असू शकेल. परंतु या चुका करण्याचा आणि या प्रकारे विचार करण्याचा अधिकार मला मिळावा, एवढं स्वातंत्र्य माझं मला अबाधित ठेवता यावं असं मला फार वाटतं. त्याचे जे काही परिणाम आहेत ते भोगायला सुद्धा मी आनंदाने तयार असतो. मुळात परिणाम असतील हेच माझ्या डोक्यात येत नाही. एखादं निर्णयस्वातंत्र्य आपण राबवलं तर त्याचे परिणाम काय होणार हे आपण मुळात स्वीकारलेलंच असतं. फार तर काय, तर मला वाईट लेखक म्हणतील, हाच फक्त दुष्परिणाम झाला तर झाला. तसं जर झालं तर आपोआपच इतर अनेक गोष्टींपासून माझी सुटका होईल. हा विनोदाचा भाग झाला. तरी मला स्वतःला असं वाटतं की, लेखकाने स्वतः आपलं समष्टीशी, विचारसरणीशी, विचारधारांशी या सगळ्यांशी नातं काय हे पाहिलं की, मग आपल्या लक्षात येतं की, आपलं नातं फक्त समग्रतेशी आहे. जीवनाच्या समग्रतेशी आहे. आणि ती व्यक्त करताना आपल्याला आपलं बळ सतत वाढवत राहणं, आपला आवाका सतत वाढवत राहणं या गोष्टी कराव्या लागतात. कारण तो आनंदाचा भाग असतो. आणि आपला जो वकूब असेल त्याप्रमाणे त्या गोष्टी वाढतात. आणि त्याप्रमाणे आपली निर्मिती सिद्ध होते.

मी माझ्या मनातलं आज इतकं स्पष्टपणे प्रथमच जाहीर व्यासपीठावरून बोललेलो आहे. त्यात किती सुसंगतपणा आहे, किती असंगतपणा आहे, हे मला माहिती नाही. कारण मी हे तयार केलेलं भाषण नाही. यात काही विसंगती असतील, वैचारिक दोष असतील, त्रुटी असतील. त्या तुम्ही मला कळवल्या तर मला त्या समजून घ्यायला खूप आनंद होईल. कारण विचार एकट्याचा कधी होत नाही. लोकांच्या सहकार्यानेच तो पुढे जातो आणि दुरुस्त होतो. तेव्हा एवढं बोलतो आणि मी इथेच थांबतो.

मी परत तुमचे आभार मानतो. फार मनापासून आभार मानतो. आणि माझी लेखक म्हणून काय भूमिका आहे, ती गुंतागुंतीची आणि कदाचित घोट्याळ्याची असली तरीसुद्धा शक्य तितक्या स्वच्छ शब्दात सांगण्याचा मी प्रयत्न केलेला आहे. तो तुम्ही स्वीकाराल अशी आशा आहे.

धन्यवाद!!

maheshelkunchwar@gmail.com/9823273943

* व्हीडिओ भाषणाचं शब्दरूप :

शुभदा चंद्रचुड / smcmrc@gmail.com/9881402798